

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ *ГЛОСАРІЙ* У РЕТРОСПЕКТИВІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Онуфрієнко Галина

д. філос. у філол. н., доцент,

доцент гуманітарного факультету

Запорізький національний технічний університет

Термінографічні ресурси як сфера фіксації наукових понять традиційно представлені різними жанрами (від малих до великих форм): словниками, тезаурусами, довідниками, ДЕСТами, збірниками рекомендованих термінів, глосаріями.

З плином часу й відповідно до потреб галузей і суспільства та інноваційних тенденцій поняттєвий зміст термінів, що є вербальними знаками спеціальних понять, здатний еволюціонувати: конкретизовуватися, доповнюватися, коригуватися, вдосконалюватися тощо.

Прикладом динамічного наукового «портрету» важливого в інформаційному просторі поняття є *глосарій*. І мета цього дослідження – простежити траєкторію зміни змісту понять *гласа* і *глосарій* під впливом різних чинників когнітивної лінгвістики в процесі інформатизації суспільства. Поміж дослідників різних аспектів глосарія є як зарубіжні (О. Ахманова, І. Бальбус, Т.Блаунт, Р. Будагов, Р. Коудрі, А. Haffner, І. Murray та ін.), та і вітчизняні (І.Білодід, В. Макаров, Н. Матвєєва, О. Мельничук, В. Рибалкін та ін.) лінгвісти. Сам термін *гласа* (а до 1540р. існувала форма *глоза*) має давньогрецьке походження і буквальне лексичне значення «мова, мовлення, слово».

З 1841 р. набуває поширеності поняття глтологія як наука про мову. Спочатку *глосою* називали необхідне пояснення в тексті, зокрема художньому, незрозумілого слова (маловідомого, іншомовного, діалектного, архаїчного, власного імені) чи навіть цілого вислову. Так, давні греки ще V ст. до н.е. при вивченні «Іліади» Гомера вперше застосували пояснення при словах, тобто глоси, які писали або над цими словами чи виразами, або на полях чи в

кулуарах (нотатках). Списки таких слів (переважно тематичні), що потребували обов'язкового коментаря, називали глосаріями. Пізніше глоси подавали при поясненнях окремих місць у Біблії та якнайчастіше при тлумаченні понять у юридичних текстах.

У юриспруденції відомий цікавий факт: тлумачення глосаторів (професорів римського права Болонського університету) були авторитетнішими за самі джерела. І юристи часів рецепції римського права континентальній Європі вивчали виключно *глоси, тлумачення*, а суди керувалися таким правилом: що не визнає глоса, те не визнає і суд.

Із VI-VIII ст. з'являються германські, романські, кельтські тлумачення до текстів. До кола *глос* зазвичай потрапляли пояснення іншомовних, діалектних, незвичних, малопоширених слів. Як констатує професор Н. Матвєєва, світова лексикографія почалася саме з тлумачення текстів, з пояснення в них важливих, малозрозумілих слів: у шумерів цю традицію відносять до XXV ст. до н.е., у Китаї – до XX ст. до н.е., у Західній Європі – до VIII ст. н.е., а в східних слов'ян – до XI ст. [1, с. 60].

Цілком очевидно, що з функційної точки зору, в *глосах* реалізовувалася так звана метамовна функція мови. А збірники глос, до складу яких потрапляла строката, важка лексика (hard words) та цілі контексти з нею, вмотивовано набули назву *глосарії*, які в різні періоди історичного часу та інформаційного забезпечення соціуму в різних культурах являли собою різного обсягу сукупності лексичних одиниць, відібраних із текстів на засадах передусім практичної необхідності та поданих найчастіше тематичними групами за алфавітним порядком.

У XXI ст. поняття *глосарій* об'єктивно сприймається «знайомим незнайомцем»: у нього давня наукова «біографія», до якої різні культури і в різні часи додавали нове. Тому *глосарії*, починаючи ще від рукописних, є безперечними попередниками словників, це витoki словникарської справи і на Заході, і на Сході. Так, найперший зі збережених рукописних глосаріїв до різних пам'яток східнослов'янської писемності датований 1282 роком і містить

174 слова до Кормчої книги. Глосарії систематично з'являлися пізніше в країнах Центральної Європи, зокрема в Італії (списки архаїчних слів до пам'яток попередніх століть), в Англії (списки абстрактних учених слів (ink-born-terms), невідомих широкому читачеві, та «Скарбниця молоді»), в Німеччині (списки давньогрецьких, латинських, італійських слів та з інших мов), в Іспанії (відомий «Словник Авторитетів», що роз'яснював слова в їхніх істинних лексичних значеннях) тощо.

Реєструючи певну суму актуальних знань відповідної епохи, ці та інші глосарії суттєво підвищували їх загальнокультурне, загальноінформаційне значення для користувачів, що переконливо підтверджує у своїй монографічній праці професор Р. Будагов [2].

Отож велика дидактична ідея реєстрації накопичених знань стимулювала багатьох ентузіастів в усі часи та в різних країнах до створення малих і великих глосаріїв. Серед відомих авторів – домініканець Іоанн Бальбус, що залишив нам у спадок створений у період Середньовіччя «Каталікон» (1285р.), і Гарфілд Граматик з його «Скарбницею молоді» (XV ст.), і Симон Рот з його «Німецьким дикціонером» (1571р.), і Ф. Хоукінс з його правилами для юнацтва, де розкрито сутність важких для розуміння слів та багато інших.

Останніми десятиліттями глосарії найактивніше поповнюють науковий дискурс (різні галузі права, економіки, філософії, фізики, політології тощо) для пояснення концептів та супроводжують художні тексти, особливо перекладені з інших мов, що зумовлено практичною потребою піднесення загальної і мовної культури читачів та забезпечення реалій і перспектив міжкультурного діалогу/полілогу.

Таким чином, тисячолітня світова лексикографічна практика переконує, що еволюція поняттєвого змісту терміна *глосарій* є тривалою в часі (від давнини і ще з часу рукописних творів), глобальною за масштабами (Галлія, Давня Індія, Давня Греція, Китай, Арабія, Англія, Німеччина, Італія, Іспанія, східнослов'янські території тощо), з постійною тенденцією до нарощування практично необхідних функцій (від пояснення незрозумілих чи малозрозумілих

слів до тлумачення лексичних запозичень, діалектної лексики, рідкісних словоформ, архаїзмів, новотворів, варваризмів, суто книжних слів, термінів, онімів, усталених зворотів із обов'язковим наведенням контекстів, прикладів тощо) у різних дискурсах та сферах інформаційного простору.

Сучасний контекст лексикографічної науки дозволяє аналізувати глосарії як специфічні друковані словникові видання здебільшого інтегративного типу (з елементами і тлумачного, і перекладного, і термінологічного, і неологічного, і фразеологічного, і діалектного, ономастичного й історичного та інших типів словника), проте з обов'язковою коментувальною та ілюстративною частинами, що дозволяє говорити і про довідковий його характер.

Проаналізовані джерела в контексті прогресивних ідей Болонського процесу, яким охоплено європейський освітній і науковий простір, надають достатні підстави для актуалізації особливої галузі сучасної лексикографії – навчальної глосографії [3], скерованої переважно на створення глосаріїв для учнівської та студентської молоді, де потенційно важка за семантикою різноманітна лексика й цілі висловлювання адекватно інтерпретовані в контекстних ситуаціях опановуваних текстів, навчальних дисциплін і дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвеева Н.П. Становление «концептографии»/ «глоссографии» в зарубежном древнем мире и в средневековье /Н.П. Матвеева// Наукові праці [комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Філологія. Мовознавство. – Випуск 209. – Том 221. – 2014. – С. 59-63.
2. Будагов Р.А. Толковые словари в национальной культуре народов/ Р.А. Будагов. – М. : МГУ, 1989. – 151с.
3. Матвеева Н. Глоссонимия русского и украинского языков и ее лексикографическая интерпретация (на материале облигаторных художественных текстов)/ Nataliya Matvyeyeva Poznan Wydawnictwo Naukowe UAM, 2009. – 254с.